

Ненад ВУКОВИЋ*

ПОЉСКА ТУМАЧЕЊА ЛАЛИЋЕВА ПОЛАЗИШТА *MILITIA EST VITA HOMINIS SUPER TERRAM*

Сажетак: Захваљујући добрим преводима три романа (*Хајка*, *Лелејска гора* и *Рајна срећа*), као и интересовањима пољских слависта за његово дјело, више од пола вијека Михаило Лалић је присутан у пољској духовности. Појава његовог првог дјела шездесетих година, романа *Хајка*, у Пољској је изазвала велику знатижељу за писца који се бави тешким ратним темама из особеног угла — борбе против анимализације човјека. Лалићево дјело постало је изазов и за многе теоретичаре књижевности, посебно младе. Пољски теоретичари бавили су се питањима Лалићеве наративне, психолошким мотивацијама, човјеком у рату, верзијама романа итд.

Кључне ријечи: *Михаило Лалић, романи, Пољска, преводи, студије, ирејиска, М. Круковска, М. Бонк, З. Малишевска*

У једној од најпрестижнијих пољских издавачких кућа (Państwowy Instytut Wydawniczy) у Варшави још 1963. године појавио се Лалићев роман *Хајка*. У четири посљедње деценије XIX вијека на пољски језик преведена су три Лалићева романа: *Хајка (Obława)* и *Лелејска гора (Góra łez)* у преводу Марије Круковске (Maria Krukowska¹) и *Рајна срећа (Wojenne szczęście)* у преводу Кристине Бонк (Krystyna Bąk²). Неки од романа објављени су у више издања.

* Проф. др Ненад Вуковић, ванредни члан ЦАНУ

¹ Марија Круковска (Maria Krukowska) један је од најквалитетнијих преводаца на пољски језик врхунских југословенских аутора; за пољске читаоце значајан је био сигнал кад су испод превода читали њено име; преводила је дјела Мирослава Крлеже, Миодрага Булатовића, Мирка Божића, Михаила Лалића, Бранка Ђопића, Франца Бевка, Цирила Космача; издала је и Антологију југословенске новеле; умрла је у 98. години 2013. године.

² Кристина Бонк, из друге генерације пољских слависта — преводаца, за такође престижну пољску издавачку кућу (Wydawnictwo Łódzkie) у Лођу превела је 1990. године *Рајну срећу*.

У 1966. години на славистици Јагјелонског универзитета (Uniwersytet Jagielloński) у Кракову Зофја Малишевска (Zofia Maliszewska) одбранила је магистарски рад о двјема верзијама *Лелејске ѿре*. Имао сам прилику и да се упознам са преписком ове тада младе пољске слависткиње са Михаилом Лалићем.

Све три пољске даме (врсни преводиоци и познаваоци кретања у послијератним југословенским књижевностима) настојале су у својим радовима да особеног писца, какав је Михаило Лалић, приближе рафинираном пољском читаоцу, а поготово кад је ријеч о ратним темама и литерарним продорима које су тада остваривали југословенски аутори. А баш од тих југословенских аутора социјалистички се блок дистанцирао, оптужујући их за издају. Ако је било превода, превођени су само стари писци, с обавезним предговорима о општем стању у Југославији, посебно у култури, о ствараоцима који су у општој изгубљености изгубили сваку оријентацију и хрле у антисоцијалистичке воде. По предузећима су водили Југословене, који се нијесу вратили у земљу, да би радничкој класи говорили о ревизионистима у Југославији и о издаји социјалистичких тековина, тековина којима остају вјерне социјалистичке земље на челу са Совјетским Савезом. Али у томе се највише чувала пољска интелигенција; интелигенција која је радо дочекала тзв. отопљење; од 60-их година у великом тиражу штампане су књиге југословенских аутора, а слависти су читали и у оригиналу.

Лалићево полазиште (у својој оригиналности особено) да је људски живот на земљи борба (*Militia est vita hominis super terram*) пољски слависти анализирају као освјежење; анализирају усамљеног човјека који не зна шта је добро, а шта је лоше; анализирају Лалићеву борбу против анимализације човјека. Бавили су се и Лалићевим, како кажу, маестралним ткањем, структуром романа. И дограђивањем тог ткања. Запитани: Шта то узрокује да Лалић дограђује савршено компоновано дјело!? Бавили су се апокалипсом страха, насиљем рата и песимизмом који ствара рат. Све се то на одређени начин повезује са оном тзв. новом опасношћу која се још 30-их година XX вијека надвила над човјечанством и довела до човјекове тешке драме, довела и до човјека без душе. Још је прије II свјетског рата Пер Лагерквист³ указао да зло иманентно не тиња у животу, ништећи немоћног човјека, него оно може да се налази у њему

³ Пер Лагерквист (Pär Lagerkvist — 1891–1974), шведски писац, добитник Нобелове награде за књижевност 1951. године, наглашено се бавио темом зла, посебно у романима: Кепец (Dvärgen), Џелат (Bödeln) и Мариамне (Mariamne).

сâмом и да се у одређеним условима појављује с огромном жестином и снагом. Увијек зло тежи да овлада човјеком (Свак има свог кепеца — каже Лагерквист). (О метафизичком поимању зла говорио сам на ранијим Лалићевим сусретима.)

У преписци са Малишевском Лалић истиче да у његовим дјелима доминирају ратне теме зато што он припада генерацији којој су историјске околности наметнуле неопходност борбе. А стваралаштво је за њега свједочанство правде, тражење онога што је заједничко свим људима, осјећајући да је најтрагичнија за човјека не сâма смрт, него морални пад. „Зашто сам се поново вратио ‘Л. гори?’ (пише Лалић Малишевској) Зато што је то највише моја књига или моја пјесма. Она је на неки начин и најцрногорскија и најљудскија. Проблем хајдука, одметника, одстрањеног, истјераног, ‘губавог’, проклетника, анатемисаног, упорног, тврдоглавог — све је то црногорско, /.../ Такав спој општељудског и локалног, временски неодређеног и уско савременог, осјетио сам да ми даје могућност да од доста добре књиге направим нешто бољу. У почетку сам мислио да ће то бити мањи захват, неких три мјесеца рада; десило се да сам у том раду научио да уживам, па сам га зато продужио на читавих 18 мјесеци. Жао ми је што не могу поновити исти подвиг. Што се тиче бојазни — понекад сам је осјећао, али не задуго. /.../”. Лалић брани основне вриједности црногорског етоса, а тиме се посебно баве пољски аутори.

Изнаенађујуће за пољске теоретичаре је и то што сâм Лалић сурово оцјењује своја дјела, прерађује већ написано, уљепшава, приближава идеалу, до замишљеног савршенства језичког и композицијског.

Питање уношења аутобиографског у своје књиге (о чему су многи југословенски критичари писали) овако искрени Михаило Лалић у писму Малишевској тумачи: „Мање него што се мисли. Зато што сматрам да је један од главних задатака писца да буде сугестиван, ја настојим да будем сугестиван, да ликови изгледају живи да њихове ријечи потичу из ‘срца’, да њихови болови боле... Понекад ја у тим настојањима успијем, а онда читаоци, као и неки критичари, помисле да сам то неке своје проживљене историје причао, да сам своје дјетињство причао. Ако будем написао своју праву аутобиографију — тек тада ће се видјети како је то сасвим другачија прича. Али, надам се да је нећу написати.”

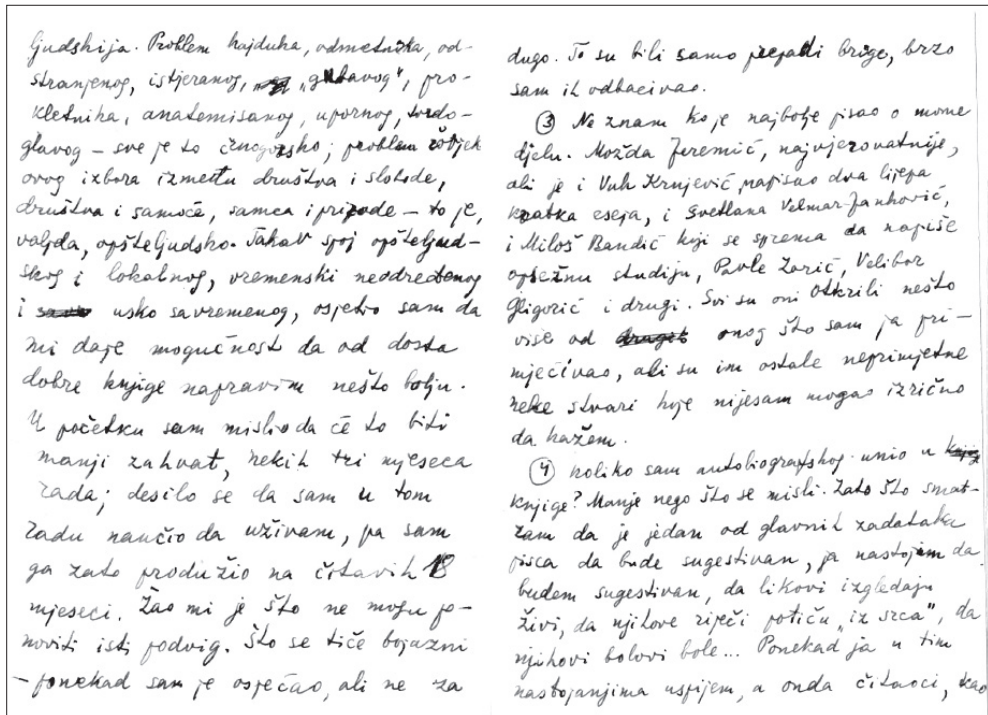
Марија Круковска тумачећи Лалићева понирања у људску душу, у стања душе, и истичући да човјек није створен да буде сâм, ни Бог ни природа не могу да му замијене другове и друштво — коме органски припада, истиче оно што један од Лалићевих јунака каже: „Ко се изопшти и одвоји, ко се ослони искључиво на себе сâмог. Томе ће тешко би-

Слика 1. Лалићево писмо Зофји Малишевској (4. XII 1964),
коверта и прва страница писма

ти да живи, али ће зато лако да погине”. То потврђује судбина Лада Тајовића у Лелејској гори. Кад је Ладо изгубио другове, остављен сâмом себи, постепено затире мјеру зла и добра, препушта се насиљу, преступима и убиствима. Бјежећи испред самоће грезне у зло, приближава се ђаволу губећи човјечност.

Пољски аутори настоје да читаоце упознају са историјом и географијом Црне Горе и са оним шта се догађало у XIX вијеку и на почетку XX вијека у Црној Гори и Србији, јер се у том времену догађа акција *Рајне среће*. Упознају их са балканским политичким уплетеностима и са промјенама у патријархалним друштвима, промјенама које се одвијају сувише споро, истичући да је Црна Гора на почетку XIX вијека била држава са нешто око 60 000 становника. Можда је отуда Михаило Лалић себе видио као реалисту, али је одбацивао ограничења и схематизаности, одбацивао је шаблоне који оптерећују ствараоце: „Widoczna rzeczywistość jest dla niego tylko częścią realnego świata, w którym żyjemy, a rozum, łacińskie ratio, stanowi część sił poruszających człowieka i ludzkość.” (“ Видљива стварност за њега је само дио реалног свијета у коме живимо, а разум, латинско ratio, представља дио снага које покрећу човјека

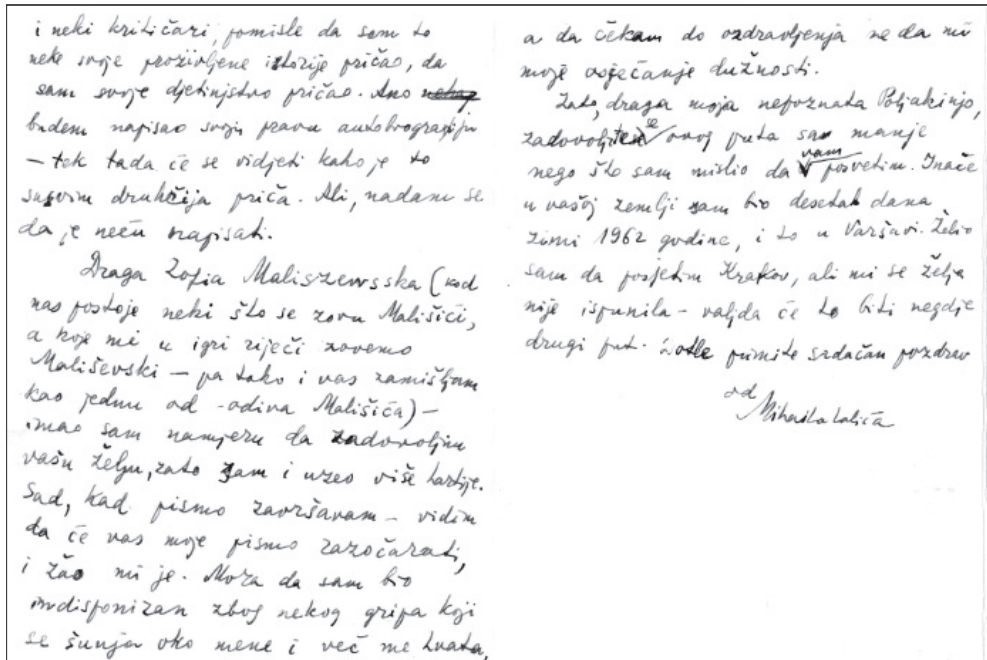

Слика 2. Друга и трећа страница писма

и човјечанство.”⁴ Лалићево писање виде као оптужбу упућену против преобличавања људске јединке у звијер. Човјекова савјест су други људи. А темељне вриједности су јунаштво, смјелост и правичност. У његовим романима поетски је увијена симболика основних моралних вриједности. Лалића виде као пјесника људских патњи. Као посебну вриједност виде Лалићеве описе природе, „природе третиране као један организам, као велико живо биће које стално мијења свој лик и оставља дубоки траг у људској психи”. За њих је од посебне вриједности то што подизање проблема невеликог локалног друштва до симбола судбине човјека, у савременом свијету, подиже на ниво људског универзума.

Пољски аутори не заобилазе ни лектуру младог Лалића: дјела Максима Горког, Ива Андрића, Мирослава Крлеже, Петра Петровића Његоша, југословенску народну епiku, такође Шекспира, Стендала, Фјодора Достојевског, Едгара Алана Поа. Али, ризично, ако не и погрешно, би-

⁴ Krystyna Bąk: Mihailo Lalić *Wojenne szczęście*, ..., str. 12–13.

Слика 3. Четврта и пета страница писма

ло би тврдити да су ти писци имали утицаја на Лалићево касније стваралаштво — истиче Кристина Бонк.

Кристина Бонк на крају опсежног рада (увода) обраћа се пољском читаоцу: „Drogi Czytelniku! Jeżeli po przeczytaniu wprowadzenia i samej powieści poczujesz się bogatszy o świeże przeżycia artystyczne i zyskasz wiedzę o bliskim nam słowiańskim kraju i jego ludziach, to moje zadanie tłumaczki uznaję za spełnione. Jestem bowiem zdania, że tłumacz ma takie prawo do oryginału, jak krople deszczu do parasola, po którym spływają.” („Драги Читаоче! Ако се послије читања увода и сâмог романа осјетиш богатији за свјежу умјетничку доживљеност и добијеш сазнања о блиској нам словенској земљи и њеним људима, мој задатак преводиоца сматраћу испуњеним. Мишљења сам да преводилац има такво право према оригиналу као капље кише према кишобрану по коме се сливају.”)⁵

⁵ Op cit. Krystyna Bąk: Mihailo Lalić *Wojenne szczęście*, ..., str. 17.

Nenad VUKOVIĆ

POLISH INTERPRETATIONS OF LALIĆ'S POINT OF VIEW
MILITIA EST VITA HOMINIS SUPER TERRAM

Summary

From 1963 until the end of the twentieth century three Lalić's novels (*The Pursuit*, *The Mountain of Cries* and *The Luck of War*) were translated in the Polish language and some of them were printed in several editions. Even in the extensive introductory texts, the translators strove to make a distinctive writer accessible to the sophisticated Polish readers, particularly when confronted with the issues of war and raids of Yugoslav authors. A significant number of essays and scientific studies on Lalić's work have been written in Poland. Lalić has caused great curiosity in Poland, especially among the youth — a curiosity for a writer who deals with difficult war themes from a specific point of view — the struggle against the animalisation of man. Lalić's work has become a challenge for many literary theorists. Polish scholars have studied Lalić's narration, psychological motivations, a man in war, versions of the novels etc.